

Andrzejewski, Marek

Problem budowy teatru w Olsztynie w świetle źródeł niemieckich

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 91-93

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marek Andrzejewski

PROBLEM BUDOWY TEATRU W OLSZTYNIE W ŚWIETLE ŹRÓDEŁ NIEMIECKICH

Autor pisma, adresowanego do niemieckiego ministerstwa finansów, sugeruje konieczność finansowej pomocy władz centralnych dla budowy gmachu olsztyńskiego teatru. Powyższa sprawa jest charakterystycznym przykładem roli, jaką spełniał Olsztyn w życiu kulturalnym Niemiec i motywów, jakimi się kierowano, realizując projekt utworzenia w tym mieście teatru. Z pewnością gdyby nie wzgląd na możliwość repolonizacji Olsztyna, jak i przykładanie poważnej wagi do roli wielostronnej propagandy, tamtejszy zespół teatralny nadal musiałby grać głównie w hotelu *Deutsches Haus*¹. Warto w tym miejscu wspomnieć, iż przedsięwzięcie doszło do skutku głównie dzięki osobistemu zaangażowaniu Maxa Worgitzkiego. Szef niemieckiej propagandy plebiscytowej i zarazem autor kilku propagandowych książek wykazał wiele energii, by uzyskać potrzebne na budowę gmachu fundusze. Nic dziwnego więc, że dzięki tego rodzaju zasługom został przez niemieckie władze zaliczony do honorowych obywateli Olsztyna. Działalność Maxa Worgitzkiego na polu kulturalnym, a ściślej propagandowym, wynikała z roli, jaką odgrywał on w miejscowej organizacji *Heimatdienst*. W założeniach tej organizacji budowa teatru miała przyczynić się w pierwszym rzędzie do wzmocnienia niemieckiego stanu posiadania i przeciwdziałać widocznej nawet dla laika stagnacji życia kulturalnego w Olsztynie, który także i na tym polu w porównaniu z miastami położonymi w głębi Republiki Weimarskiej wykazywał wyraźne opóźnienie².

Cytowany dokument mówi wyraźnie o roli polityczno-propagandowej, jaką władze niemieckie przywiązywały do budowy olsztyńskiego teatru. Miał on stanowić „skuteczną zaporę” dla kształtowania się polskiej świadomości narodowej mieszkańców nie tylko Olsztyna, ale i Warmii, Mazur oraz Powiśla. Z przytoczonego pisma wynika niedwuznacznie, iż gdyby nie dotacje finansowe władz, różnica między Prusami Wschodnimi a innymi regionami Niemiec także i na polu kulturalnym przybrałaby poważne wymiary. Równocześnie można zaobserwować wagę, jaką czynniki niemieckie przywiązywały do roli propagandy i jak wielostronny był w okresie międzywojennym regres Prus Wschodnich.

Dokument został przytoczony in extenso wraz z podkreśleniami i jedynie w kilku miejscach skorygowano błędy maszynowe.

1 A. Wakar, *Olsztyn 1353—1945*, Olsztyn 1971, s. 279.

2 A. Funk, *Geschichte der Stadt Allenstein von 1348 bis 1943*, Leer (Ostfriesland) 1955, ss. 322—326, 360.

1925, lipiec 16, Berlin. — List Beckera do ministra finansów, dr. v. Schliebena w sprawie budowy teatru w Olsztynie.

Kopia maszynowa, Bundesarchiv — Koblenz, zesp. Alte Reichskanzlei, sygn. R. 43/545, ss. 326—328.

Bei meiner Anwesenheit in Allenstein¹ anlässlich des fünfjährigen Gedenktages der Abstimmungsfeier habe ich auch an der Einweihung des Theaterneubaues teilgenommen und mich davon überzeugen können, dass die mit diesem Neubau verbundenen Pläne besondere Bedeutung für die Reichs- und Staatsinteressen haben. Die Sachlage ist kurz folgende:

In Allenstein fehlte ein Gebäude, das der Kulturpflege im Sinne des Deutschtums dienen könnte, wie dies angesichts der besonderen Verhältnisse im Grenzgebiet erforderlich erscheint. Die einsichtigen Führer des Deutschtums in Süd-Ostpreussen, voran der um die Abstimmung und die deutsche Haltung der Masuren sehr verdiente Max Worgitzki², haben daher unterstützt von der preussischen Regierung, vor einem Jahre den Plan gefasst, in Allenstein ein Gebäude zu errichten, das Theater- und Konzertvorführungen, ferner grösseren gesellschaftlichen Veranstaltungen dienen soll, da es vor allem darauf ankommt, durch künstlerische und allgemein verständliche wissenschaftliche Darbietungen der deutschen Kultur festen Boden zu gewinnen. Um dieses Ziel voll zu erreichen, ist nicht etwa geplant, die Theateraufführungen und die sonstigen Veranstaltungen auf den engeren Bezirk der Stadt Allenstein zu beschränken: Allenstein soll der feste Stützpunkt sein, von dem aus in weitem Umkreise in den durch die polnische Propaganda gefährdeten Landgebieten der deutsche Gedanke durch Wanderaufführungen gefördert werden soll. Das Allensteiner Gebäude ist bisher im Rohbau fertiggestellt, Die Mittel sind durch Sammlungen im Kreise der Bürgerschaft, durch die Stadt Allenstein, durch eine Lotterie und durch eine namhafte Beihilfe des preussischen Staates in Höhe von 150 000 M aufgebracht worden. Leider ist die Vollendung des Gebäudes dadurch gefährdet, dass die bisher zur Verfügung gestellten Mitteln nicht ausreichen. Es fehlt noch ein Beitrag von ungefähr 100 000 M für die Durchführung des Bauunternehmens und ein Betrag von 50 000 M für die Anschaffung des unbedingt erforderlichen Theaterfundus. Das Reich hat sich bisher an der Aufbringung der Kosten nicht beteiligt. Die interessierten Kreise des Grenzgebietes haben sich daher an den gleichfalls in Allenstein anwesenden Min[isterial] Dir[ektor] Dr. Daumann vom Reichsministerium des Innern gewandt, der aber erklärte, dass ihm Fonds zur Befriedigung dieser Wünsche leider nicht zur Verfügung ständen. Die Enttäuschung aller Beteiligten war

¹ Allenstein — Olsztyn.

² Max Worgitzki (1884—1937) pochodził ze stosunkowo zamożnej rodziny. Maturę zdał w Olsztynie i następnie ze zmiennym szczęściem studiował w Królewcu oraz we Włoszech medycynę. Odegrał dużą rolę w kampanii plebiscytowej 1920 roku, wydając gazetę „Ostdeutsche Nachrichten”. Był również autorem wydanej w 1921 roku historii plebiscytu w Prusach Wschodnich „Geschichte der Abstimmung in Ostpreussen”, jak również wielu propagandowych broszur oraz książki „Sturm über Masuren”, wydanej w formie powieści. Kierował nacjonalistycznymi organizacjami Heimadienst oraz Masuren- und Ermländerbund. Po plebiscycie jego aktywność nie zmalała i w dalszym ciągu przejawiał dużo energii w propagowaniu antypolskich hasel. Działalność Worgitzkiego zmierzała do utrzymania za wszelką cenę niemieckiego stanu posiadania na terenach spornych i do zapobieżenia tam procesowi repolonizacji.

gross. Sie haben mich daher gebeten, Ihnen persönlich die Bitte zu unterbreiten. Ich möchte nicht verfehlen, diesem Wunsch zu entsprechen, da ich glaube, dass es auch im Reichsinteresse liegt, hier an einer besonders gefährdeten Stelle der Ostmark mit helfender Hand einzugreifen. Sie würden sich, sehr verehrter Herr Reichsminister, die Bevölkerung der Grenzgebiete zu besonderem Danke verpflichteten, wenn Sie einen möglichst hohen Betrag ausserplanmässig für den gedachten Zweck zur Verfügung stellen würden. Nähere Auskunft wird der Min[isterial] Dir[ektor] Dr. Daumann im Reichsministerium des Innern gewiss erteilen können, auch bin ich gern bereit, etwa noch erforderlich erscheinende Unterlagen auf dem schnellsten Wege zu beschaffen.

Für Ihre Bemühungen darf ich Sie im voraus meines herzlichsten Dankes versichern.

DIE FRAGE DES THEATERBAUS IN OLSZTYN IM LICHTE DER DEUTSCHEN QUELLEN

Zusammenfassung

In der dargestellten Denkschrift wurde die Angelegenheit des Baus eines Theaters in Olsztyn behandelt, welches für die Interessen der Weimarer Republik und für die Verteidigung ihres „Besitzstandes“ wesentliche Bedeutung haben sollte. Es wurde die Notwendigkeit dieses Baus begründet und die Rolle dieses Vorpostens in der Stärkung der deutschen Einflüsse herausgestellt. Nach der Meinung des Verfassers der Denkschrift sollte Olsztyn zu einem wichtigen Punkt der als Verteidigungsmaßnahmen aufgefaßten Aktionen werden, die aber in Wirklichkeit nationalistischen Charakter hatten. In dem weiteren Text wurde die Frage der Baukosten und ihre Finanzierung sowie Subventionierung durch die Lokalbehörden berührt. Mit Nachdruck wurde es betont, was übrigens den Hauptzweck der Denkschrift bildete, daß von Berlin aus keine gehörige Unterstützung erfolge, und, daß die „Vernachlässigungen“ in diesem Bereich unumgänglich wiedergutzumachen sind.

Übers. J. Serczyk